

Whakaohongia Tō Pitomata

Māui Auaha -
Te Whakamahere i Taku Ao
Ahumoni mō Āpōpō

Te whai hua - kia ora!

sorted
inSchools

Ingoa:

Te Rārangi Kaupapa

3 He Kupu Whakataki

4 Te Whakaoho i Tō Pitomata

5 Kaupapa 1

Te tūrangawaewae, te papa kāinga me ētahi anō momo whare

16 Kaupapa 2

Ngā manako, ngā matea, me ngā wawata

18 Kaupapa 3

Te auaha o te whakamahi rauemi

He Kupu Whakataki

Ko te aronga o tēnei puka, ko te āwhina i a koe ki te whakaaro, ki te whakamahere hoki i tō ao ahumoni mō āpōpō. Ka ākina koe ki te:

- tuku i ētahi pātai ki tō whānau, ki tō hapori rānei kia mōhio ai koe ki te āhua o tā rātou hoko whare
- tūhura i ngā kōwhiringa hoko whare, pēnei i ngā whare iti me ngā papa kāinga, e toitū ai te noho
- whakaaro ki ō hiahia mō te ao o āpōpō, tae atu ki ngā whāinga ahumoni
- tūhura i ngā whakaaro me ngā kōwhiringa moni whiwhi.

E toru ngā kaupapa matua hei aro māu:

1. Te tūrangawaewae, te papa kāinga me ētahi anō momo whare.
2. Ngā manako, ngā matea, me ngā wawata.
3. Te auaha o te whakamahi rauemi.

Ko ētahi anō mahi i te pukapuka nei, ko te:

- Tautohu i ngā matea me ngā hiahia.
- Tūhura i ngā whakaaro me ngā kōwhiringa moni.
- Waihanga i tētahi mahere pūtea waiwai (e hāngai ana ki a koe, ki te whānau, ki ētahi hoa rānei).
- Tautoko i ngā kaupapa ā-whānau me ngā haepapa ki te whānau (pēnei i te marae, i te whare karakia, i te rā whānau, i te koha rānei).

Te Whakaoho i Tō Pitomata

Te whakamahere i taku ao ahumoni mō āpōpō

I te whakapōturitanga a Māui i te rā, ka riro mai ngā painga ki te tangata. Ka pai ake te āhua o te noho, ka nui ake ngā hua o te mahi, ka ora ake hoki ngā ngākau.

Ko tētahi o ngā akoranga e pā ana ki tā Māui whakapōturi i te rā, ko tana āhei ki te āta whakarite i a ia anō. I mōhio a Māui, e tutuki ai tēnei mahi, me whakarite ia i:

- tana rautaki - ka kaha tana wānanga i ngā wāhangā katoa o tana rautaki
- te momo mātauranga, i ngā pūkenga, i ngā hangarau hoki hei whakatutuki i te mahi.

E hāngai ana ēnei pūmanawa o Māui ki te āhua o tō whakamahere i tō ao ahumoni. Mā tō whakarite i tētahi rautaki, i ū mātauranga, i ū pūkenga me ū hangarau e wawe ake ai tō noho herekore ki te ao ahumoni.

I pēnei a Māui, nā tana whakapōturi i te rā i noho herekore ai te tangata ki te wā. Nā Māui hoki i kore ai te tangata e herea ki ngā atua, ki ngā āhuatanga o te ao o nehe. Nā āna mahi i wātea ai te tangata ki te whakatau i āna anō kōwhiringa i runga i tōna anō mana motuhake.

E ūrite nei ēnei āhuatanga o Māui ki ngā tikanga o te noho herekore i te ao ahumoni. He maha ngā ara rerekē e kore ai koe e herea ki te nui o ū pūtea, ka mutu, mā te noho herekore e māmā ake ai tō whakatau i te oranga e hiahia ana koe.

Kaupapa 1

Te tūrangawaewae, te papa kāinga me ētahi anō momo whare

Ko te whare, ko te kāinga te pou e ora ai te tangata me te whānau. I te ao kikokiko nei, ko te whare te whakaarotanga matua a te hunga e whai nei kia tiakina ū rātou whānau. E whakatinana ana te whakataukī e whai ake nei i tēnei whakaaro: “Ko te whare e hanga te tangata, ko te tangata e hangaia e te whare” (TPK, 2017).

I Aotearoa nei, ko te utu i te rēti, ko te hoko, ko te hanga rānei i tētahi whare ētahi o ngā kōwhiringa nui katoa. Heoi, pēnei i te auaha o Māui, kua huri ētahi whānau ki te kimi i ētahi anō ara e whai whare ai rātou. Ko ētahi ka hoko tonu i ū rātou whenua, ko ētahi ka waimarie i te tukuna iho, i te kohaina rānei o tētahi whenua ki a rātou.

Arā kē noa atu ngā huarahi e whakatū ai tētahi whānau i tētahi whare mō rātou. Ko te hanga, ko te kawe atu i tētahi whare mai i wāhi kē, ko te whakatū rānei i tētahi papa kāinga ētahi o ngā kōwhiringa.

He whānui tonu ngā tikanga o tēnei mea, o te ‘papa kāinga’. Ko tētahi o ngā tikanga kua whānui haere, ko te noho a tētahi hapori ki tō rātou ake whenua. Kei te hapori nei te mana ki te manaaki me te whakamahi i te whenua hei nohoanga mō rātou. Ko ētahi o ngā painga o tēnei momo noho, ko te māmā ake o te utu me te toitū o te noho.

Ngohe 1: Te kimi kupu taurite, te kupu āhua rite rānei

Pānuitia ngā kōrero kei ngā whārangī tuawhā me te tuarima. Kimihia ngā kupu taurite, ngā kupu e āhua rite ana rānei mō ēnei kupu e whai ake nei. Kua oti te tuatahi hei tauira māu.

Te kupu	Te kupu taurite, āhua rite	Te whakamahinga
<i>ao mārama</i>	<i>ao kikokiko</i>	<i>I te ao kikokiko nei ...</i>
āheinga		
angitu		
rōpū, pāpori		
huanui		
pūmau		
pūtea		
rīhi		
tīpakonga		
tawhito		
tere		
wātea		

Ngohe 2: Te whakarite papa kāinga

E 2.4 heketea katoa te rahi o tētahi papa kāinga. He whare hapori tētahi $\frac{1}{4}$, he wāhi whakatū whare tētahi $\frac{1}{2}$, ā, he māra kai tētahi $\frac{1}{5}$.

Wānangahia, ka whakautu ai i ngā pātai e whai ake nei. Mō ia pātai, whakaatu hia ngā rautaki pāngarau i whāia e koe.

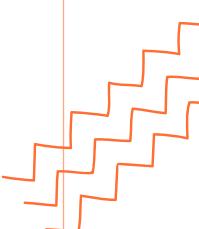
1. Kua whakatūria he papa tākaro ki te toenga o te papa kāinga nei. He aha te hautanga o te papa tākaro?

2. O te papa kāinga, e hia te ūrau o te papa tākaro?

3. E hia heketea te rahi o te whare hapori?

4. E hia heketea te rahi o te māra kai?

5. Tāngia he pikitia e whakaahua nei i ō whakaaro hei whakaoti i ngā rapanga.

Ngohe 3: He mahere rangahau, M.U.K.A.

He aha ō mōhiotanga ki te hoko whare, ki te hanga whare rānei? Tuhia tāu e mōhio nei i tēnei wā tonu, tuhia hoki ō pātai mō te whai whare, me te huarahi ka whāia e koe ki te whakautu i ō pātai.

Tāku e mōhio nei ki te hoko whare, ki te hanga whare

MŌHIOTANGA
Ngā mea e mōhio ana au

UI
Aku pātai

KIMI MĀTAURANGA
Te huarahi kimi whakautu

AKORANGA
Ngā mea kua ākona

Ngā pānga ki a au

Ngohe 4: He mahi uiui

Whakaaroa tētahi tangata i tō whānau, i tō hapori rānei i hoko whare, i whakatū papa kāinga rānei. Tonoa te tangata nei kia kōrero mai i tana wheako whai whare. Tuhia, hopukina rānei āna kōrero.

Ngā pātai matua hei tuku:

- I pēhea tō hoko/whakatū whare?
- I penapena rānei koe i ētahi pūtea?
- I tono pūtea koe i te whare pupuri pūtea? He aha te tukanga i whāia?
- I whai tautoko i ētahi atu?
- Mēnā i hangaia tō whare, he aha ētahi o ngā herenga a te Kaunihera?
- He aha pea ō tohutohu, ētahi kupu āwhina rānei ki te tangata e hiahia ana ki te hoko/whakatū whare mōna?

Mutu ana te kohi i ana kōrero, tātaria ngā whakaaro kua puta.

Whakarāpopotohia ngā whakaaro matua ki te Tūtohi P.E.A. e whai ake nei.

E hoki ki te tūtohi M.U.K.A

He aha tāu i kite ai?

Ka pēhea tā ēnei kōrero āwhina i a koe?

Me tuhi ināianei ō whakaaro ki te taha matau o te tātauira M.U.K.A, ka mutu, kuhuna atu ngā akoranga kua puta i tāu i tūhura ai. Me mutu ki tētahi kōrero e pā ana ki ngā pānga o tēnei rangahau ki a koe ā te wā e hoko ai koe i tētahi whare.

Anei ētahi tauira hei āwhina i a koe:

- Ka āta whakaaro au ki te katoa o ngā kōwhiringa whare.
- I akiaki tēnei mahi i ahau ki te tuku i ōku whakaaro e pā ana ki te anamata.
- Kua whānui ake ōku whakaaro ināianei ki te hirahira o te penapena pūtea mō tētahi wā roa me ngā momo hōtaka pēnei i te Kiwisaver.

Ōku whakaaro huritao

I āwhina rānei taku rangahau ki te whakarite i a au anō ki te hoko/whakatū whare ā tōna wā?

Te tutohi P.E.Ā.

Pai
(Plus)

Ehara / Kāore
(Minus)

Āhuareka
(Interesting)

Hei whakawhānui i te mahi nei:

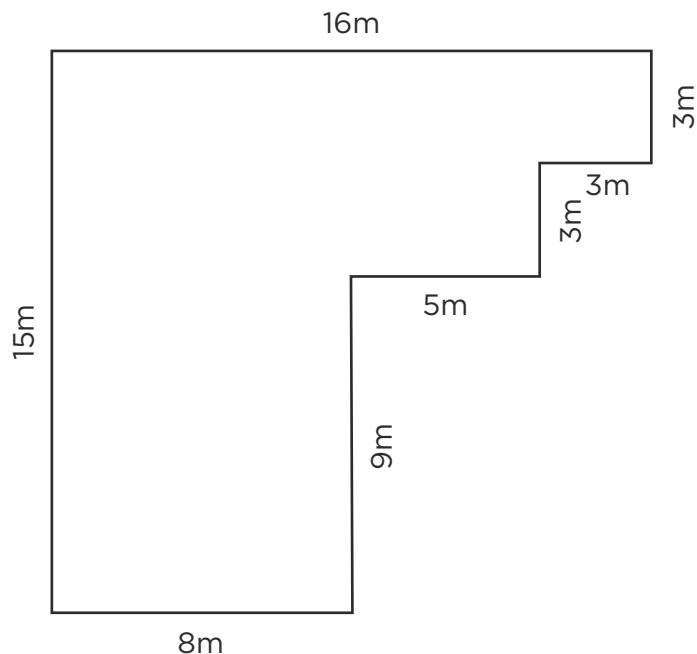
- Hangaiā mai tētahi whare iti ki tētahi pouaka hū. Hangaiā hoki ngā taputapu o te whare.
- Waihangatia mai tētahi whakaaturanga o tō rangahau, ka kauhau ai ki te akomanga. Ka mutu ana te kauhau, me whakaoti te hunga whakarongo i te Tūtohi P.E.Ā.
- Matapakina te āhua o tā te rangahau whakapakari i ngā whakaaro me ngā whāinga e pā ana ki te hoko/whakatū whare.

He Ngohe Whakawhanake 1

Kua waihangatia e Rōpata tētahi tauira hoahoa o ngā pakitara mō tētahi o ngā whare ka tū i te papa kāinga.

E hiahia ana ia ki te tuhi i tētahi hoahoa āwhata o te whare. Ko te 16m te pakitara roa katoa, engari ko te 20cm te roa o te rārangi e taea ana ki tana pepa. Nō reira, e 20cm te roa o te rārangi i tana hoahoa āwhata kia hāngai ake ki te pakitara 16m te roa.

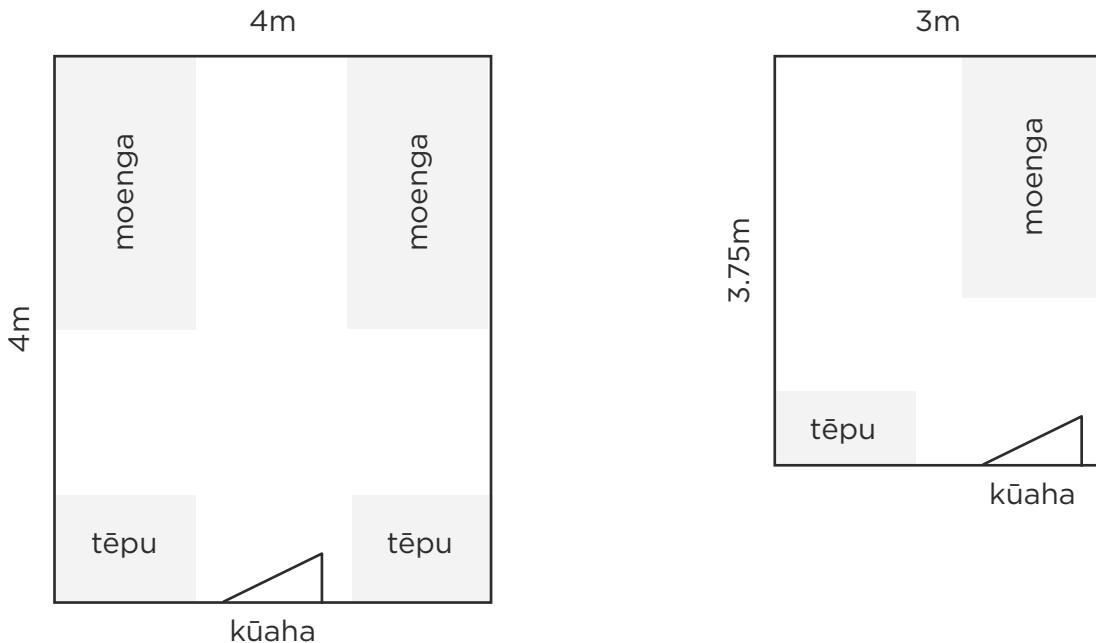
- Whiriwhira te roa o ērā atu o ngā pakitara hei tuhi māna ki te hoahoa āwhata. Mēnā e 20cm = 16m i te āwhata, e hia te roa o ērā atu o ngā pakitara? Whakaatuhia ngā rautaki pāngarau i whāia e koe

- Tāngia te hoahoa āwhata ki tāu ake pepa, ka tāpiri ai ki te pukapuka nei.

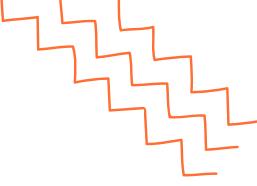
He Ngohe Whakawhanake 2

Kua tāngia e Rōpata ngā mahere papa o ētahi rūma moe e rua.

Wānangahia, whakautua hoki ēnei pātai.

1. Tirohia te mahere a Rōpata. He whakarahinga tētahi rūma nō tērā atu rūma, he rerekē rānei ngā tapawhā hāngai o ia rūma? Nā te aha koe i mōhio ai? Whakaatuhia ō rautaki pāngarau.

2. Mēnā he whakarahinga tētahi nō tētahi, whiriwhiria te taurahi.

3. Whiriwhiria te horahanga o ia rūma.

4. He aha te ōwehenga o tēnā horahanga ki tēnā horahanga?

Kaupapa 2

Ngā manako, ngā matea, me ngā wawata

He matakite a Māui. He wawata ūna, ā, i tutuki i a ia ētahi whāinga kāore i whakaponotia e te tangata.

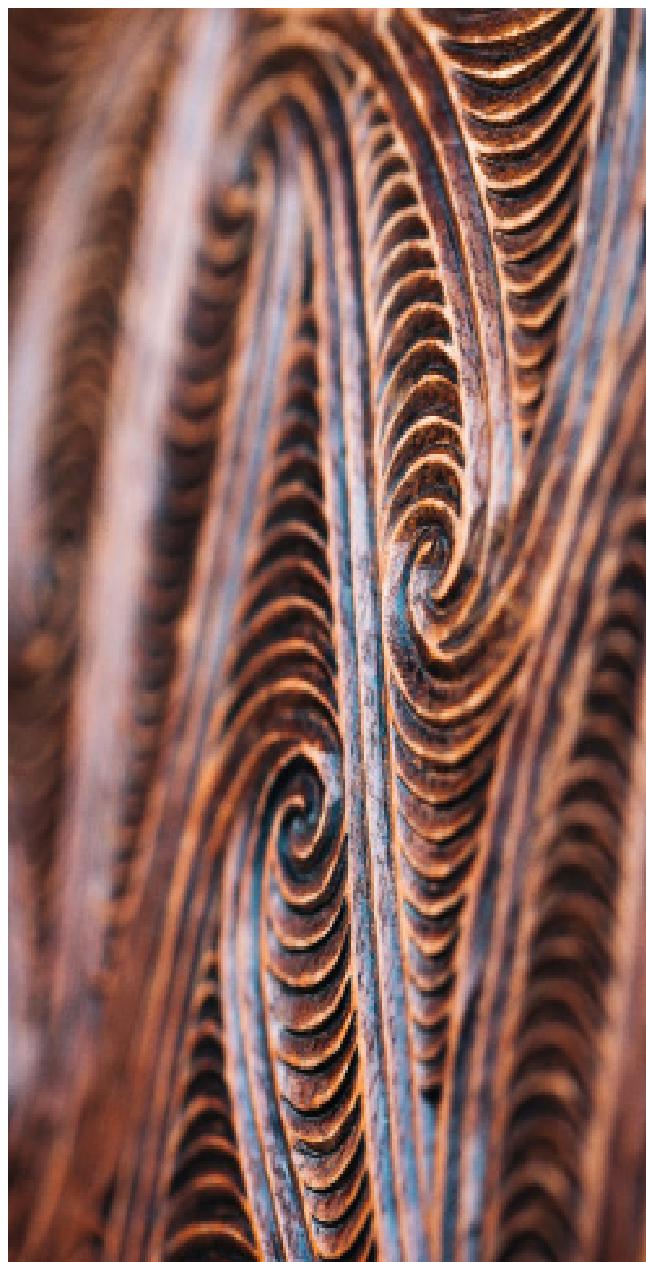
Whakaarotia ū wawata ki te anamata. Ka pēhea te āhua o tō ao?

Ko te whakatakoto i ētahi moemoeā tētahi huarahi e tutuki ai ū wawata me ū whāinga. Mā te moemoeā koe e whakakipakipa, e whakahihiko ki te whakatutuki i ū whāinga.

E ai ki a Te Puea Hērangi, me kaua tātou e wareware ki te pai o te moemoeā tahi,

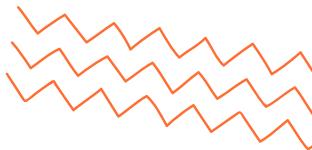
“Me ka moemoeā au, ko au anake; me ka moemoeā tātou, ka taea e tātou”.

Ko te papa moemoeā tētahi taputapu hei tautoko i a koe ki te whakatakoto i ū moemoeā. Ko tā te papa nei, he whakaatu i ū whāinga hei ataata, ā, mā konei e hihiko ai te ngākau.

Ngohe 1: Te hanga i tētahi papa moemoeā

E pai ai tō waihanga i te papa moemoeā, kimihiā ētahi whakaahua hei whakaatu, hei tohu i ngā wheako me ngā kare ā-roto e hiahia ana koe kia mau ki te papa. Whakamahia ngā pikitia kei ngā pepa, kei ngā maheni kei ngā paetukutuku rānei.

Whiriwhirihia hoki ētahi kupu me ētahi tohu hei whakakipakipa i a koe, me tētahi whakataukī hei whakahihiko i tō wairua.

Whakaarohipa peatā Te Whare Tapa Whā hei tūāpapa mō tō papa moemoeā, arā, ko ūna wāhanga kia hāngai ki te taha wairua, ki te taha hinengaro, ki te taha tinana me te taha whānau. Ahakoa te tūāpapa ka whiriwhiria e koe, me nahanaha te takoto o te papa kia mārama katoa ngā whakaaro. Me tau te āhua, me ngāwari.

Ka mutu ana i a koe tō papa moemoeā te waihanga, whakairihia ki tētahi wāhi e kitea ai i ia rā. Ko ngā pakitara o tō rūma moe pea tētahi wāhi pai!

Hei whakawhānui i te mahi nei:

- Whakaatuhia tō papa moemoeā ki tētahi atu o tō akomanga, ka matapaki ai i ūmoemoeā.
- Tirohia tō papa moemoeā, ka whakatau ai i ngā matea me ngā hiahia.

Kaupapa 3

Te auaha o te whakamahi rauemi

He auaha a Māui. Nōna e taki karakia ana ka whakamahi ia i ngā momo rauemi pēnei i te harakeke hei whiri i tētahi taura e hopu ai ia i te rā. Mehemea ka pēnei i a Māui te auaha o tō whakamahi i ngā momo rauemi, kāore e kore ka puta mai āheinga ahumoni ki a koe.

Puta noa i ō tātou oranga, me whakaaro ki te āhua o tā tātou noho i tēnei ao. Nō reira, me āta whakaaro koe ki ngā momo huarahi e ahu mai ai te pūtea, kātahi ka māmā ake tō whakatinana i ō whāinga.

E whā ngā momo tāngata ka whai pūtea. Ko:

- te hunga mahi
- te hunga mahi kirimana
- te hunga whai pakihī
- te kaiwhakarato pūtea.

Ko te nuinga o tātou ka noho hei kaimahi, ka mutu, he nui tonu ngā painga o tērā momo noho.

He tino kōwhiringa te mahi kirimana, te whai pakihī, te whakarato pūtea rānei hei huarahi whakapiki i te nui o te moni whiwhi ki a koe.

Ngohe 1: Ngā taonga a Twilight

Pānuihia te kōrero e whai ake nei, ka whakautu ai i ngā pātai.

Anei a Twilight e hoko taonga atu ana i
tāna ake toa hokohoko, i te Mākete
InnoNative, 2017.

He mārama ake nei ki a Twilight
Edwards tēnei mea, te whakaaro auaha
me te whakamahi i ngā whakaawenga
o te taiao me ūna rawa katoa. I pakeke
mai a Twilight rātou ko tōna tungāne,
ko tōna teina, i te moutere o Motuarohia.
Koinei te motu i tū ai tōna pāpā hei
kaitiaki mō ēnei tau tekau ka hori.

I tīmata a Twilight ki te tārai i āna ake
taonga (whakarākei), i tana waitohu, i
ana kāri pakihī i a ia e waru tau tonu
ana te pakeke. Nō te wā i tekau mā tahi
noa iho ai tōna pakeke ā mohoa nei, kua
noho a Twilight hei rangatira mōna anō.
Ko te ingoa o tāna whakahaere, ko
'Tūkau'.

“E mea ana te māmā o Twilight, a Kara, ‘Nō mai rā anō tōna auahatanga. I a Twilight e taitamariki tonu ana, ko te hangahanga tana mahi. He wairua rakahinonga tōna... Engari anō māua ko Hongi. I āta whakarite māua i tētahi taiao auaha i tō mātou whare. I ngā wā katoa ka kitea mai he tūmahī toi, me taku whakaae kia whakamahia e rātou [e āna tamariki] ngā rauemi me ngā rawa o te taiao. Ko tā Hongi, he poipoi i ō rātou hononga ki te whenua’.

”

I kuraina a Twilight ki ngā kura maha o Te Tai Tokerau, heoi, kua hūnuku tōna whānau ki Waimanalo, ki Hawai’i. Nō reira tōna koroua.

Nō hea te whakaaro kia tīmata koe i tāu ake pakihī?

Nōku i te tau tuawhā i te kura. I tū tētahi hokohoko toi i te kura o Ngunguru, ā, i hanga au i tētahi kete me ētahi kōmore kōura. I a au e whakarite ana i a au anō, ka toko ake te whakaaro ki ētahi kāri pakihī.

Nā konā i mate ai au ki te tapa i taku pakihī ki te ingoa, ‘Ngā Taonga a Twilight’.

Nā wai koe i āwhina?

Nā taku māmā, otirā, nā taku whānau ahau i āwhina. Nā taku matua ahau i āwhina ki te waihanga i taku tohu. Nā taku whaea ngā tapanga o ngā taonga.

I ūna wā, ko te whare i noho hei wāhi mahi, ā, ko ngā memea o taku whānau hei kaiāwhina. I tautokona hoki ahau e te hapori, e te whānau hoki o Te Kāpehu Whetū.

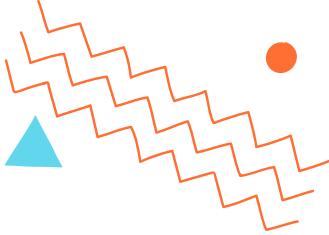
Nō hea ngā hoahoatanga?

Ka hoki ngā kōrero mō aku whakakai kawakawa ki taku akomanga. Ka mea mai te kaiako, me tīmata ki ētahi tauira pēnei i te pūrerehua, i te manawa, me ētahi atu hanga kāore i rata ki a au. Kāore au i whakaae ki tēnei, ka whai kē au i ētahi anō momo hanga (pēnei i te kawakawa).

Ka pau ētahi marama, ā, ka oti i a au ngā whakakai tuatahi te hoahoahā e ai ki tāku i rata ai. I whakamahia e au ngā momo rauemi huhua o te taiao, pēnei i ngā karaehe me te harakeke.

Ko te pirimia o te wā, ko Jacinda Ardern, e mau ana i ngā whakakai taringa nā Twilight.

He nui ngā taonga i oti i a au, ā, ka riro te nuinga i a Māmā - kāore i hokona atu. Kāore au i te mōhio nō hea rawa ngā whakaaro, heoi, he rerekē tēnā me tēnā.

He wā rānei i whakaaro ai koe kia tukuna tēnei kaupapa kia moe?

Āe.

He aha i pērā ai ū whakaaro?

I ētahi wā ka hōhā au i te mahi kotahi. Ko te mahi pai ki a au, ko te rāwekeweke i ngā momo whakarākei hou me ngā rawatoi hou. Ko te nuinga o aku hanganga kāore e tutuki, heoi, he rawe ki a au te wero. He uaua rawa i ōna wā te kawe i ngā mahi o te kura, o ngā hākinakina, o te whānau, me te whakaea i ngā tono whakarākei. Kei te mārama pai te nuinga o aku kaitono, ā, ka manawanui rātou. I pēnā i te wā o taku whakaaturanga pūtaiao me aku whakamātautau.

He aha e akiaki tonu ana i a koe kia ū ki ēnei mahi?

Ka tono mai ana te tangata i a au, ka utu rātou i tā rātou taonga. Ahakoa pēhea, me oti i a au, me tae atu ngā taonga ki a rātou. I ngā wā ka pau taku hau, ka āwhina mai taku whānau i a au e ū tonu ai au. Ka āwhina mai taku tungāne, taku teina, me ōku mātua. Ko ngā mea nohinohi o te whānau ka āwhina ki te whakamaene i ngā taonga i a rāua e mātaki pouaka whakaata ana. Ka riro i taku māmā ngā tono me ngā īmēra.

He aha ū whāinga i ēnei tau 10 nei?

Ki ōku whakaaro, ka whai au i tētahi anō momo pakihī. Kāore au i te tino mōhio ki te āhua o te pakihī rā, heoi, ka ū tonu au ki tētahi kaupapa auaha. He kaupapa pea e rērere haere ai ahau i te ao.

He aha ū moemoeā mō tō pakihī i ngā tau e tū mai nei?

E tūmanako nei au ka toko ake he whakaaro hou e pā ana ki taku pakihī ā te wā ka haere mātou ki Hawai'i i te tau nei. E tino hiahia ana au ki te whakawhanake i ōku pūkenga e pai ai taku hoahoa i ētahi kākahu, i ētahi pēke, i ētahi hū, me ētahi momo whare.

Kei te hiahia hoki au ki te whakarite i tētahi paetukutuku mō 'Ngā Taonga a Twilight'. Mā te whakarite i tētahi paetukutuku e māmā ake ai taku whakatutuki i ngā tono huhua. E tika ana kia kimihia e au tētahi ara e tere ake ai tērā taha o taku pakihī.

He aha rā ō moemoeā ahumoni?

Ka harikoa katoa taku ngākau i ngā wā ka hokona aku taonga. Āe, he pai ki a au te whiwhi pūtea, heoi, ko te mea e tino kaingākaunui au, ko aku mahi toi.

Ki a au nei, kāore i tua atu i te koa o ētahi atu i aku mahi.

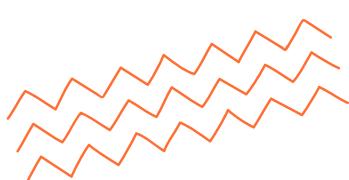
He whārangi Pukamata tā Twilight hei whakatairanga i tana pakihī. I tētahi marama kotahi atu i te Whiringa-ā-rangi tae atu ki te Hakihea 2018, i tino piki te wāriu o ngā hokonga ki te \$10,000 neke atu. “I pokea katoatia i taua wā! Heoi, kua māmā ake ināianei.”

He kupu āwhina rānei āu hei akiaki i te hunga e whakaaro ana ki te whakatū pakihī?

Kia kaua e horokukū ki te tono āwhina i ētahi atu. Kua kaha taku tono i ētahi atu ki te āwhina mai i a au ki te whakarite i taku mahere pakihī, ki te tiaki i aku pūtea, ki te whakarite hoki i taku tukanga e tono mai ai ētahi i aku taonga. Ka nui aku mihi ki tēnei hunga nā rātou ahau i āwhina.

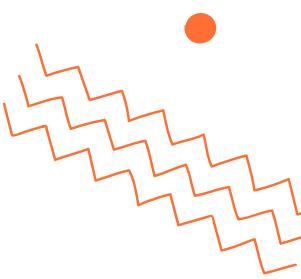

Pānuitia ētahi anō kōrero mō Twilight i konei.

Tēnā whakautua ngā pātai e whai ake nei:

1. Nō hea te koroua o Twilight? _____
2. Nā wai te tohu o te whakahaere i waihanga? _____
3. Ko te aha te ingoa o tana whakahaere? _____

4. Ki ō whakaaro, he aha pea ngā kawenga uaua katoa, ngā tino tūraru rānei ki a Twilight ā haere ake nei?

5. Ki te whakahaere koe i tāu ake pakihī, ko te aha rā te momo pakihī?

6. He aha ū pūkengā? He aha hei ako māu?

7. Ki ō whakaaro, ka whakatū koe i tētahi pakihī ā tōna wā? He aha ai?

